

Hanna-Leena Puolakka

Renkaita, spiraaleja ja lautanauhoja – pieniä tekstiilijäänöksiä pohjoisesta

Keminmaan Valmarinniemen noin 1100–1400-luvuille ajoittuvassa kalmistossa on säilynyt vain vähän tekstiiliä, mutta säilyneiden joukossa on myös muutama lautanauhan kappale. Näitä lautanauhoja ja niihin liittyviä metalliosia vertaillaan Kuolan niemimaalla sijaitsevan ja osittain saman ikäisen, noin 1100–1200-luvulle ajoittuvan Kuzomen II -kalmiston vastaaviin nauhoihin ja löytöihin. Molemmissa kalmistoissa lautanauhoja on käytetty vöinä, ne edustavat samaa kokoluokkaa ja molempien kalmistojen lautanauhojen kuvioille löytyy vastineita muun muassa Karjalasta ja Novgorodista. Nauhojen yhteydestä löydetuille pronssisille renkaille ja pienille spiraaleille löytyy vastineita ainakin Ravattulan Ristimäeltä, Karjalasta ja Virosta. Kalanruotokuvioisten lautanauhojen levintä vielä historiallisella ajallakin on äärimmäisen laaja ja niitä esiintyy Suomesta Karjalan kautta Baltiaan ulottuvalla alueella. Valmarinniemen ja Kuzomenin nauhat voivat olla paikallisesti tuotettuja, sillä niiden kuviot ovat helppoja kopioida ja kutoa. Toisaalta spiraalikoristellut lautanauhat voivat olla myös tuontitavaraa, sillä kevyitä ja kauniita nauhoja on ollut helppo kuljettaa ja myydä.

Ringar, spiraler och brickband – små textillämningar från norr

Endast få textillämningar har bevarats i det till cirka 1100–1400-talen daterade gravfältet i Valmarinniemi, Keminmaa, men bland dessa finns ett antal brickband. Dessa brickband, och de till dem hörande metall-delarna, jämförs med motsvarande brickband och fynd från det delvis samtida, till cirka 1100–1200-talet daterade Kuzomen II-gravfältet beläget på Kolahalvön. Brickbanden har använts som bälten i bägge gravfält, de representerar samma storleksklass och det finns motsvarigheter till mönstren i brickbanden från bägge gravfält bland annat från Karelen och Novgorod. Till ringarna och de små spiralerna i brons hittade i samband med banden finns motsvarigheter från åtminstone Ristimäki, S:t Karins, Karelen och Estland. Brickbanden med fiskbensmönster har en ytterst vid utspridning ännu under historisk tid, och de påträffas från Finland via Karelen till det baltiska området. Banden från Valmarinniemi och Kuzomen kan vara lokalt producerade eftersom deras mönster är lätta att kopiera och väva. Å andra sidan kan brickbanden med spiraldekorationer även vara importprodukter, i och med att de lätta och vackra banden varit enkla att transportera och sälja.

Johdanto

Pohjois-Suomesta on löydetty Etelä-Suomeen verrattuna huomattavasti vähemmän rautakaudelta ja keskiajalta peräisin olevia tekstiililöytöjä. Suomen rikkaimmat rautakauden tekstiililöydöt tunnetaan Etelä- ja Itä-Suomen ruumiskalmistoista, joissa etenkin naisten asujen runsaat pronssispiraalikoristelut ja muut korut ovat säilyttäneet runsaasti erilaisia tekstiilejä (Riikonen 2003; Tomanterä 2003). Pohjois-Suomessa vastaavia, suuria kalmistoja, joissa vainajat olisi laskettu hautaan polttamatta ja runsaine hauta-antimineen, ei ole löytynyt (Puolakka & Kuusela 2022). Keminmaan Valmarinniemi ja Kuolan niemimaalla sijaitseva Kuzomen II ovat ainoita myöhäisrautakautisia kalmistoja tältä alueelta, joissa on säilynyt tunnistettavia lautanauhoja. Tässä artikkelissa Valmarinniemen lautanauhalöytöjä verrataan huomattavasti pienemmän Kuzomen II:n vastaaviin tekstiililöytöihin. Lisäksi artikkelissa vertaillaan tiettyjen lautanauhojen kuvioaiheiden ja metallikoristeiden levinneisyyttä.

Keminmaan Valmarinniemi on noin 1100–1400-luvuille ajoittuva kalmisto Pohjois-Suomessa. Valmarinniemellä suoritettiin arkeologinen kaivaus vuonna 1981, jolloin noin 149 havaitusta hautauksesta tutkittiin 88 hautaa. Kalmisto sisältää sekä ruumishautauksia, että polttohautauksia. Hauta-antimia löytyi vain vähän ja suurimmaksi osaksi ne koostuivat vainajan pienistä henkilökohtaisista asusteista, kuten sormuksista, tai vaateen osista, kuten napeista (Koponen & Peltari 2016; Puolakka 2019; Puolakka 2020; Ikäheimo et al. 2020). Koska Valmarinniemen kalmistossa vainajat oli laskettu hautaan enimmäkseen ilman hauta-antimia, on tekstiileitä säilynyt vain hyvin vähän. Joitakin pieniä paloja tekstiilejä, kuten lautanauhoja, on kuitenkin säilynyt pronssikoristeiden yhteydessä (Lipkin 2016).

Kuolan niemimaan eteläiseltä rannalta, Varzuga-joen varrelta on löydetty kaksi kalmistoa, Kuzomen I ja Kuzomen II. Kuzomen I löydettiin alun perin alueen arkeologisen inventoinnin yhteydessä vuonna 1969 ja

sieltä ei ole havaittu yhtään ehjänä säilynyttä hautaa. Tuhoutuneisiin hautauksiin kuuluneita esineitä, kuten koruja ja helmiä, on kerätty Varzuga-joen hiekkaiselta rannalta talteen useina vuosina. Kuzomen I on ajoitettu yhden kolikon ja muun esineistön perusteella noin 1000–1200-luvuille (Gurina 1997: 128; Ovsjannikov & Rjabinin 1989: 201–204; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 25–28).

Kuzomen II -kalmisto sisälsi kolme koskematonta hautaa, jotka tutkittiin vuonna 1982. Hautojen esineistö on samankaltaista kuin Kuzomen I:ssä. Hautalöydöt sisältävät vaatteiden osia (soljet, vyöt), koruja (riipuksia, lasihelmiä) sekä puukkoja ja kirveen. Kuzomen II:ssa tekstiiliä oli säilynyt jonkin verran, enimmäkseen pronssikoristeiden, kuten renkaiden ja spiraalikoristelun yhteydessä. Kuzomen II on ajoitettu esineistön perusteella ja radiohiiliajoituksen perusteella 1100-luvun loppuun – 1200-luvun alkuun (Ovsjannikov & Rjabinin 1989: 207–208; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 28–34).

Vaikka tekstiilien määrä Valmarinniemen ja Kuzomen II:n kalmistoissa on melko vähäinen, löytyi niistä kuitenkin samankaltaisuuksia ja niitä on mahdollista verrata toisiinsa. Yhtäläisyyksiä tekstiilien välillä on useita. Sekä Valmarinniemeltä että Kuzomen II:sta on tekstiilejä, joissa on koristeluna sekä pronssispiraaleja, että mahdollisesti tinanastoja. Vastaavat tinanastat ja tinakoristeet yleisesti ovat harvinaisempia Etelä-Suomen kalmistojen tekstiileissä, mutta yleisempiä erityisesti Virossa ja Baltiassa, missä niitä esiintyy esimerkiksi Siksälän kalmistossa (Valk et al. 2014: 35, 82–83, 172, 264). Valmarinniemen ja Kuzomen II kalmistoista löytyi lisäksi lautanauhavöitä, joihin oli kiinnitetty pronssirengas.

Artikkelissa Valmarinniemen ja Kuzomenin nauhoja verrataan toistensa lisäksi myös esimerkiksi Karjalasta ja Novgorodista löytyneisiin vastaaviin nauhoihin, näiden esineiden mahdollisen alkuperän selvittämiseksi. Myös nauhojen yhteydestä löytyneitä metalliosia, kuten renkaita ja spiraaleja vertaillaan muualta löytyneisiin esimerkkeihin, kuten yh-

teen Ravattulan Ristimäeltä löytyneeseen renkaaseen ja nauhaan sekä Karjalasta ja Virossa löytyneisiin pronssispiraaleihin. Samalla tarkastellaan myös näiden elementtien laajempaa maantieteellistä levintää (kuva 1).

Lautanauhat

Lautanauhat ovat kuteellisia nauhoja, joita on käytetty esimerkiksi vaatteiden koristeina,

kankaankudonnassa kankaiden aloitukseen ja päättelyyn, sekä yksistään esimerkiksi vöinä ja hiuskoristeina (Kaukonen 1965). Lautanauhoja kudotaan nimensä mukaisesti useimmiten nelikulmaisilla, ohuilla laudoilla, joiden kulmissa oleviin reikiin asetetaan nauhan loimilangat. Kun loimilangat vedetään kireälle, laudat muodostavat loimilangoista viriön eli aukon ylempien ja alempien loimilankojen väliin. Kude viedään viriöön, jolloin se sitoo loimilangat paikalleen. Lautoja käännettäessä eri langat nousevat vuorostaan ylös, toisten laskiessa alas, avaten uuden

Kuva 1. Tekstissä mainitut kohteet: 1. Valmarinniemi, Keminmaa, 2. Kuzomen Ija II, (ven. Кузомень) 3. Ristimäki, Ravattula, 4. Gaigovo, (ven. Гайгово), 5. Kaukola, Kekomäki (ven. Севастьяново) 6. Hiitola, Kylälahti (ven. Хийтола). (Kartta: H.-L. Puolakka)

virion. Erivärisillä loimilangoilla voi muodostaa kuvion nauhan pintaan. Nauhat voivat olla hyvin yksinkertaisia tai todella monimutkaisia riippuen esimerkiksi siitä, käännetäänkö kaikkia lautoja yhdessä samaan suuntaan, ryhmittäin vai jokaista yksinään eri suuntiin.

Lautanauhvoja on kudottu Euroopassa jo yli 2500 vuotta. Suomen vanhin lautanauhlöytö ajoittuu 500-luvulle (Heinonen 1954: 44), mutta suomalaisten lautanauhujen kukoistusaikana voidaan pitää ristiretkiaikaa. Suomalaisista lautanauhjoista tunnetaan useita hyvin taidokkaasti valmistettuja, monimutkaisesti kuvioituja ja erittäin ohuista langoista kudottuja lautanauhvoja, joissa on käytetty lukuisia erikoistekniikoita. Monimutkaisimpien lautanauhujen kutominen on vaatinut tekijältään huomattavasti taitoa ja aikaa. Onkin todennäköistä, että hienoimmat lautanauhjat ovat niiden kutomiseen erikoistuneen mestarin käsialaa (Kaukonen 1965: 79–85; Kaukonen 1968: 54–62; Karisto 2010: 14–19; Vajanto 2015: 25; Karisto & Pasanen 2020: 12–13).

Valmarinniemen tekstiilien joukosta tunnistettiin useampia lautanauhan kappaleita: KM39304 :1438, :1450, :1544, sekä :1607 (taulukko 1). Näistä alanumeron 1607 lautanauha

löytyi haudasta 141 (Koponen & Peltari 2016: 229–231; Lipkin 2016: 10–13). Tämä lautanauha on kuitenkin pitkälle maatonut, eikä siitä pystytty tunnistamaan juurikaan lautanauhan rakenteita tai päättelemään alkuperäisen nauhan kokoa, eikä sitä käsitellä tässä artikkelissa sen enempää.

Haudasta 22 alanumerolla :1438 on luetteloitu kankaan reunakappale, jossa on sekä kankaan reunan suuntaisesti kiinnitetty pronssispiraalireunus että tinanastakoristelua. (kuva 2) Tinanastoista suurin osa on kuitenkin irronnut (Koponen & Peltari 2016: 86; Lipkin 2016: 3). Kappale on 12 cm pitkä, mutta leveimmilläänkin vain noin sentin levyinen. Tästä kankaan reunakappaleesta tunnistettiin lautanauhahuolittelu. Nauhan reuna on kudottu tuppilohulpioksi kolmella laudalla, joista jokaisessa on ollut neljä lankaa. Loimilanka on väriltään tumma ja se on kerrattu.

Nauhan tuppiloreunaan on kiinnitetty pieniä pronssispiraaliputkia erillisellä, nauhan loimilankoja paksummalla ja kerratulla villalangalla. Spiraaliputkien pituus vaihteli ja osa niistä oli murtunut. Spiraalien läpimitta oli vain noin 2 mm. Haudasta 22 löytyi edellä mainittujen reunaspiraalien lisäksi kuusi pitempää

Kuva 2. Kankaan reunakappale K39304:1438, jossa pronssispiraalikoristelua. (Kuva: S. Lipkin)

Taulukko 1. Artikkelissa käsitellyt lautanauhat ja niiden hautakontekstit. Lautanauha-analyysia lukuun ottamatta tiedot Ovsyannikov & Ryabinin 1989, Koponen & Pelttari 2016 ja Lipkin 2016 mukaan.

Hauta	Lautanauha	Lautanauhan sijainti haudassa	Muut tekstiilit	Muut löydöt
	Valmarinniemi			
Hauta 22	Spiraalikoristeinen, lautanauhapäätelty kankaan reuna, jossa lisäksi tinanastakoristeita (KM39304:1438)	Vasemman käden kohdalla, lantion seudulla	Kerrattua villa-lankaa spiraaliputkien, sekä neliskanttisen kaksireikäisen välihelmen sisällä	Metallilevyn kappale, puukon terän kappaleita (hävinnyt),
Hauta 24	S-kuviainen lautanauha pronssispiraalipäätelyineen (KM39304:1450)	Lantion seudulla	2/1 -villatoimikasta	-
Hauta 101	Lautanauhavyö, jossa kiinni tinapronssirengas (KM39304:1544)	Vasemman kyynärpään sisäpuolella	Kappale puuvillapalttinaa (Lipkin et al. 2023)	-
Hauta 141	Oletettu huonokuntoinen lautanauha (KM39304:1607)	Tuntematon	Pronssilevyillä koristeltu villainen otsakoriste	Mahdollinen M-brakteaatti
	Kuzomen II			
Hauta 1	Lautanauhavyö, jossa kiinni pronssirengas, sekä kiinni ommeltu lautanauhakoriste vaatekappaleessa	Vyötäröllä	2/2-villatoimikasta, pella-vapalttinaa, Pronssispiraalein koristellun vaatekappaleen helma, turkista	Hevosenkenkäsolki, ohimoren-gas, 8 pyöreää riipusta ja helmiä, puukko
Hauta 2	Lautanauhavyö, jossa kiinni pronssirengas	Vyötäröllä	-	Kaulakoru, jossa lasihelmiä ja 6 pyöreää riipusta, räpyläriipus

pronssispiraaliputkea, joista kolme löytyi yhdessä rivissä vainajan lantion viereltä, käden päältä, sekä tinapronssinen, nelikulmainen ja kaksireikäinen välihelmi. (Koponen & Pelttari 2016: 86; Lipkin 2016: 2–3).

Pronssispiraalireunuksesta sekä nauhan yhteydestä löytyneistä tinakoristeista päätellen lautanauha on alun perin kuulu-

nut kankaan, mahdollisesti esiliinan reunaan. Pronssispiraaliputkien jono kankaan reunassa on yleinen koristelutapa Etelä- ja Itä-Suomesta löytyneissä esiliinoissa (Riikonen 2003; Riikonen 2005: 33). Lautanauha on voinut olla kankaan helmassa käytetty aloitus- tai päätelylautanauha. Valitettavasti lautanauhan toinen reuna ei ole säilynyt riittävän hyvin, että siitä

voisi erottaa kankaan aloitus- tai päättelylautanauhaan liittyviä, tunnistettavia rakenteita; Aloituslautanauhassa lautanauhan kude muodostaa kankaan loimen ja jatkuu näin kangastaan saumattomasti. Päättelylautanauhan taas erottaa siitä, että kankaan loimi toimii jälleen nauhan kuteena, mutta se palaa takaisin kankaan nurjalle puolelle, jossa se usein erottuu hapsurivistönä lautanauhan reunassa (Karisto 2023: 44). Erillisenä kudottu lautanauha olisi kiinnitetty kankaan reunaan ompelemalla, mutta nauhassa ei näy merkkejä ompeleista.

Kaksi Valmarinniemen lautanauhaa on säilynyt muita paremmin. Näistä toinen (:1450) löytyi haudasta 24 ja se oli säilynyt pronssispiraalien yhteydessä. Nauhasta oli jäljellä kolme osaa: pronssispiraalipäättely sekä kahteen osaan katkennut, pisimmillään 1,8 cm pituinen ja yhteensä 1,4 cm levyinen kappale. Tämä lautanauha on rekonstruoitu jo aiemmin (kuva 3, Lipkin & Puolakka 2022). Nauhan tarkastelussa ja rekonstruoinnissa käytettiin apuna μ CT:tä ja stereomikroskooppia. Käyttämällä μ CT:tä nauhan pintarakenteen lisäksi päästiin näkemään myös sen sisärakenne, mikä auttoi

osaltaan kuvion ja nauhan rakenteen, kuten tuppilohulpioreunojen ennallistamisessa (Lipkin & Puolakka 2022; Lipkin et al. 2023; Karjalainen et al. 2023).

Nauhasta erottui S-kuvio, joka oli kudottu käyttäen sinertäviä, punertavia ja vaaleita ohuita, kerrattuja villalankoja. Kudelanka on sinistä ja kerrattua villalankaa, joka oli loimilankoja ohuempaa. Nauhan päättelyssä oli käytetty kirjontaa ja pieniä pronssispiraaliputkia (kuva 4, Lipkin & Puolakka 2022). Hyvin samankaltaisia, S-kuvioisia lautanauhoja on säilynyt myös Laatokan rannikolta sekä Kaukolan Kekomäeltä että Gaigovosta. Karjalan S-kuvioiset nauhat ajoittuvat 1200–1300-luvulle (Kotškurkina & Orfinskaja 2014: 34–35, 91; Kotškurkina & Orfinskaja 2016: 24–25; Schvindt 2012 [1893]: 22).

Toinen paremmin säilyneen lautanauhan kappale (:1544) on haudasta 101. Se on edellistä lautanauhaa suurempi, mutta sen pinta on huonommin säilynyt ja se on katkennut pitkittäissuunnassa kahteen osaan. Tämä lautanauha on säilynyt pronssirenkaan yhteydessä. Nauhan pituus on yhteensä noin kolme

Kuva 3. Ylhäällä kahteen osaan katkennut kappale säilynyttä lautanauhaa KM39304:1450. Alaoikealla nauhan säilynyt spiraalipäättely. Alavasemmalla nauhan tutkimusten pohjalta tehty rekonstruktio. Nauhan rekonstruktion on kutonut Hanna-Leena Puolakka. (Alkuperäiset kuvat: H.-L. Puolakka ja S. Lipkin, kollaasi H.-L. Puolakka)

cm ja leveys noin 1,9 cm. Käytetyn loimilangan paksuus vaihtelee hieman ja se on villaa. Nauhan kutomiseen on käytetty 16 lautaa ja nauhan molemmilta reunoilta on erotettavissa kolmella laudalla kudottu tuppilohulpio. Nauhan kutomiseen käytetyt loimilangat ovat siis huomattavasti paksumpia kuin Valmarinniemen S-kuvioisessa nauhassa, joka oli kudottu 20 laudalla ja joka oli silti vain 1,4 cm leveä (Lipkin & Puolakka 2022: 166). Myös kudelanka on villaa ja huomattavasti loimilankaa ohuempaa. Kudelanka on kerrattu ja väriltään mahdollisesti punertava.

Pronssirengas on ommeltu todennäköisesti lautanauhan oikealle puolelle. Pronssirenkaan nauhan pintaan jättämä korroosio kuitenkin peittää suurimman osan mahdollisesta kuviosta, eikä nauhan pintaa tai kuviota ole mahdollista rekonstruoida kokonaan (kuva 4). Nauhan toinen, mahdollisesti nurja puoli on myös huonosti säilynyt, eikä senkään perusteella nauhaa tai sen kuviota saatu täysin rekonstruotua.

Valmarinniemen tekstiileille ei ole tehty väriaineanalyysyjä (Lipkin 2016: 1). Silmäämääräisesti tarkasteltuna nauhasta erottuu sinertäviä, punaisia ja vaaleita loimilankoja. Silmäämääräisen tarkastelun perusteella etenkin nauhan reunaosissa näyttää olevan eniten punaisia loimilankoja; on siis mahdollista, että nauhan hallitseva väri tai pohjaväri reunimmaisissa laudoissa on ollut punainen. Nauhan katkenneesta reunasta voi erottaa värien vaihtumisen nauhan keskiosissa vaaleista sinertävään ja punertavaan, mikä kertoo siitä, että nauhassa on alun perin ollut vähintään yksinkertainen, eriväristen loimilankojen tuottama kuvio. Vaikuttaa siltä, että loimilankojen asettelu laudoissa ei ole ollut symmetrinen; ainakin katkenneessa reunassa erotettavissa laudoissa asettelu on ollut kaksi vaaleaa lankaa, yksi punertava ja yksi sinertävä lanka per lauta.

Näyttää siltä, että laudat ja niiden myötä lautanauhan pinnan loiminastat muuttavat suuntaa nauhan keskellä. Rengas on mahdollisesti ommeltu tarkoituksella kohtaan, jossa

Kuva 4. Valmarinniemen lautanauha KM39304:1544, suurempi kahdesta kappaleesta. Nauhan pintaa on hankala havainnoida pronssirenkaan jättämän korroosion alta. (Kuva: H.-L. Puolakka)

lautojen suuntaa on käännetty ja jossa se peittää kuvion keskeyttävän käännöskohdan. Toisaalta kyse voi olla yhtä lailla toistuvasta kuvion osasta ja tarkoituksellisesta käännöksestä, jolloin renkaan asettelu voi olla sattumanvarainenkin.

Kuzomen 2 -kalmistosta on löytynyt kolme lautanauhaa kahdesta eri haudasta, haudoista 1 ja 2. Kaksi lautanauhoista on vöitä ja niissä oli kiinni vyörengas, kolmas lautanauha taas koristi vainajan polven korkeudelta löydettyä, pronssispiraalein ja tinanastoin koristeltua kankaankappaletta, mahdollisesti esiliinan helmaa. Haudasta 3 ei löytynyt tekstiiliä, vain nahkaisen vyön jäännökset. Molemmat lautanauhoja sisältäneistä haudoista (hauta 1 ja 2) on tulkittu naisten haudoiksi ja hauta 3 on tulkittu miehen haudaksi sekä hauta-antimien että osteologisen analyysin perusteella (Ovsjannikov & Rjabinin 1989; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 28–34). Kuzomenin vertailuaineisto on käytössä kuvien ja tekstin kautta.

Haudan 1 vyöksi tulkittu lautanauha oli säilynyt pronssisen renkaan yhteydessä. Se on kudottu kuudellatoista laudalla, jotka muodostavat perinteisen niin kutsutun kalanruotokuvion. Haudasta 1 löytyneessä pronssispiraalein koristellussa vaatekappaleessa kiinni ollut nauhaa kuvattiin paksuista villalangoista laudoilla kudotuksi ja sen väreiksi mainitaan punainen ja vihreä (Ovsjannikov & Rjabinin 1989: 207). Nauhan kuvion kuvaillaan muistuttavan perinteisiä poimintakuvioita, mutta sitä ei kuvailla tarkemmin. Kuvan perusteella kyse voisi olla yksinkertaisesta aaltokuviosta. Spiraaleja tai tinakoristeita on vaatekappaleessa ainakin kolmessa rivissä, ja kuvan perusteella ne näyttävät hyvin pieniltä, mahdollisesti samankokoisilta kuin Valmarinniemen spiraalit. (Ovsjannikov & Rjabinin 1989: 207; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 33).

Haudan 2 vyönauhaa ei ole kuvailtu tarkemmin, mutta sekin oli säilynyt pronssisen vyörenkaan yhteydessä. Kuvan (Ovsjannikov & Rjabinin 1989: 206, kuva 5; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 32) perusteella haudan 2 lautanauhan kutomisessa on käytetty 16–20 lautaa. Pintarakenteensa perusteella se on silmukka-

pintainen ja sekin voisi olla kalanruotokuvioinen. Nauha on rengasta leveämpi, jopa noin 4 cm leveä. Vyönauhan kutomiseen käytetty lanka on siis varsin paksua verrattuna esimerkiksi Valmarinniemen lautanauhoihin.

Tuppilohulpioista ei ole Kuzomenin lautanauhojen kohdalla mainintaa, mikä on ymmärrettävää; tuppilohulpiot rekonstruointiin ensimmäistä kertaa arkeologisista nauhoista vasta 2000-luvulla (Penna-Haverinen 2010: 197; Karisto 2010: 18–19; Karisto & Pasanen 2020: 54–55). Valitettavasti kuvista on mahdotonta erottaa nauhan reunaa, eikä nauhan nurjasta puolesta ole saatavilla kuvia, joten Kuzomenin nauhojen reunan luonne jää toistaiseksi arvoitukseksi.

Renkaat

Sekä Valmarinniemen kalmiston, että Kuzomenin kalmiston lautanauhojen yhteydessä oli säilynyt yhteensä kolme rengasta lautanauhojen yhteydessä. Vaikka pronssirenkaat itsessään ovat yleinen löytö myöhäisrautakaudella, lautanauhoihin kiinnitettyinä niitä on löytynyt vain harvoin.

Valmarinniemen lautanauhavyön rengas on ommeltu lautanauhan yläreunaan kiinni yhdestä kohdasta neljällä risteävällä, itse lautanauhan loimilankoja huomattavasti paksummalla langalla. Lanka on väriltään vaaleanruskea ja se on kaksisäikeistä villalankaa. Rengasta on kuvattu aiemmin hopeiseksi, mutta se on todellisuudessa harmahtavaa tinapronssiseosta, joka on auttanut nauhan sekä sen yhteydestä löytyneen puuvillakappaleen säilymisessä (Lipkin & Puolakka 2022: 165; Lipkin et al. 2023: 2–5). Rengas on poikkileikkaukseltaan pyöreähkö, sisäpinnaltaan kuitenkin ulkoreunaa suurempi. Rengas on halkaisijaltaan 2,2 cm ja sen reiän halkaisija on 1,55 cm. (kuva 5)

Molemmat Kuzomen II -kalmiston vyönä käytetyt lautanauhat olivat niin ikään säilyneet niihin kiinnitettyjen kupariseoksesta valmistettujen renkaiden yhteydessä. Kuvan perusteella haudan 1 rengas on ommeltu kiinni

Kuva 5. Valmarinniemen lautanauhassa KM39304:1544 rengas on ommeltu kiinni lautanauhaan yhdeltä sivulta. Nauha on katkennut maassa kahtia pitkittäissuunnassa ja renkaassa on kiinni pienempi säilyneistä kahdesta kappaleesta. (Kuva: H.-L. Puolakka)

lautanauhaan kahdelta sivulta paksulla langalla, kun taas haudassa 2 lautanauha kulkee renkaan läpi ja on mahdollisesti ollut solmittu siihen. Haudan 1 rengas on halkaisijaltaan noin 3,3 cm. Haudan 2 rengas on hieman suurempi, olleen halkaisijaltaan noin 3,7 cm (Ovsjannikov & Rjabinin 1989; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 32). Myös Kuzomen I -kalmiston löydöissä mainitaan pronssiset vyörenkaat, mutta ei mahdollisia tekstiilijäännöksiä niiden yhteydestä.

Vastaavia nauhoihin kiinnitettyjä renkaita on löytynyt ainakin yksi Ravattulan Ristimäeltä. Ravattulan Ristimäeltä tunnetaan Suomen vanhin kirkonpaikka sekä kalmisto, joka oli käytössä ristiretkiäjäillä, noin 1100-luvulta 1200-luvun alkuun (Ruohonen 2017: 54). Rengas nauhoineen (TYA 672:1) löytyi oletetun hautapainanteen kohdalle tehdystä koeojasta vuonna 1998 inventoinnin yhteydessä. Tätä koeojaa ei kuitenkaan merkitty karttaan, eikä renkaan tarkka löytöpaikka kalmistossa tai sen suhde hautoihin siten ole enää selvillä (Ruohonen 2011: 18).

Ravattulan rengas on valmistettu kupariseoksesta ja se on poikkileikkaukseltaan kovera. Renkaan ympärillä on säilynyt teks-

tiilijäännöstä, joka on ensin Leena Tomanterän toimesta tulkittu lautanauhaksi, mutta sittemmin Silja Penna-Haverinen on tulkinnut sen pirtanauhaksi (Lehtonen 2009: 182–183; Penna-Haverinen 2009: 184–185). Pirtanauha olisi sikäli erikoinen löytö, että pirtanauhatekniikan on oletettu saapuneen Suomeen vasta myöhemmin keskiajan loppupuolella, Keski-Euroopassa pirtanauhoja on kudottu jo keskiajalla. Pirtanauhatekniikka lopulta syrjäytti lautanauhatekniikan uudella ajalla myös Suomessa, todennäköisesti koska pirtanauhojen kutominen on helpompaa (Kaukonen 1965: 63–65; Merisalo 1978: 12). Maikki Kariston tulkinnan mukaan Ravattulan nauha on kuitenkin ripsipintainen nauha, joka on voitu valmistaa joko niisillä ja papelolla tai lautanauhatekniikalla. Jos kyseessä on lautanauha, on mahdollista, että kyseinen nauha olisi kudottu tuppiloksi eli se olisi ollut poikkileikkaukseltaan alun perin pyöreä, kuten useimmat Suomen alueelta löydetyt ripsipintaiset lautanauhat rautakaudella, mutta se olisi litistynyt maassa (Ruohonen 2023: 20; Maikki Karisto, sähköpostitiedonanto Ravattulan Ristimäen nauhasta 8.11.2023).

Näistä neljästä renkaasta kahteen lautanauha oli kiinnitetty ompelemalla (Valmarinniemi, Kuzomen II, hauta 1) ja kahdessa (Ravattulan Ristimäki, Kuzomen II, hauta 2) lautanauha oli viety renkaan reiästä läpi ja mahdollisesti solmittu renkaaseen (kuva 6). Renkaiden varsinaista käyttötarkoitusta tästä ei kuitenkaan voi varmasti päätellä. On mahdollista, että renkaita on käytetty jonkinlaisina vyönsolkina, mutta niiden yhteydestä ei ole löytynyt solkien kieliosia. Tällöin lautanauha olisi todennäköisesti pujotettu jollakin tapaa renkaan läpi ja solmittu siihen, mihin Ravattulan Ristimäen ja Kuzomenin haudan 2 nauhan kulku renkaan läpi voisi viitata.

Toisaalta lautanauhavöihin kiinnitetyt renkaat ovat voineet toimia myös vyöllispyörinä, eli vyöllisten, vyöllä pidettävien pienten tarvekalujen kiinnitykseen. Vyölliset ja vyöllispyörät säilyvät käytössä Suomessa ja lähiseuduilla aina 1800-luvulle saakka erityisesti saamelaisten ja karjalaisten keskuudessa. Vyöllisissä kannet-

tiin yleisesti esimerkiksi puukkoa ja neulakotaa (Kaukonen 1985; Itkonen 1948: 369–370; Sirelius 1990: 150–157). Renkaat on ommeltu kiinni tukevasti ja huolellisesti. Tukevat ompeleet voisivat viitata siihen, että ompeleen oli tarkoitus kannatella myös renkaaseen ripustettavia asioita, ei vain itse rengasta. Vyöllisiä ajatellen kumpikin renkaan kiinnitystapa on kuitenkin mahdollinen ja kenties kysymys on henkilökohtaisesta mieltymyksestä. Paikoilleen ompeleminen kiinnittää renkaan ja vyölliset tiettyyn kohtaan vyössä, siinä missä pujottaminen vyöhön varmistaa sen, ettei rengas ja vyölliset voi mitenkään pudota vyöstä, mutta niitä on mahdollista liikutella vyössä.

Spiraalit ja muut metallielementit

Spiraalikoristeita löytyi Valmarinniemeltä ja Kuzomen II:sta lopulta vain vähän, Kuzomen II:ssa vain yhdestä haudasta (hauta 1) ja Val-

Kuva 6. Erilaisia renkaan kiinnitystapoja ennallistettuna. Vasemmalta oikealle: Kuzomen II, hauta 1, Kuzomen II, hauta 2, Valmarinniemi, Hauta 101. (Nauhat: H.-L. Puolakka, kuva: Juuso Vattulainen)

marinniemeltä vain kahdesta haudasta (haudat 22 ja 24). Haudassa 24 spiraaleja oli käytetty lautanauhavyön päättelykoristeina. Haudassa 22 niitä oli käytetty kankaan reunan koriste- luun, sekä mahdollisesti myös lautanauhan päättelyyn, mihin kolmen pitemmän spiraali- putken rivistö voisi viitata.

Valmarinniemen spiraaleissa huomi- ota herättää niiden pikkuruinen koko. Spira- alien läpimitta on vain noin 2–2,5 mm ja niissä käytetty lanka on hyvin ohutta, läpimitaltaan vain noin 0,4–0,5 mm. Kankaan reunassa ja lautanauhapäätelyssä pienimpien spiraalien pituus oli vain 2 mm, kankaan reunan pisimpi- enkin spiraalien ollessa 5 mm. Osa näistä spi- raaleista oli katkennut, mutta ilmeisesti myös alkuperäisessä koristelussa spiraalien pituus oli vaihteleva. Lautanauhapäätelyiden spiraalit olivat leveydeltään 2,5 mm ja pituudeltaan 8 mm. Haudan 22 pienemmät irtospiraalit oli- vat leveydeltään 2,5 mm ja pituudeltaan 12–15 mm. Vain yksi spiraali oli muita suurempi; yh- dessä haudan 22 kuudesta irtospiraalista käyte- tyn pronssilangan paksuus on noin 0,8 mm ja spiraalin leveys noin 4 mm.

Ainakin Ravattulan Ristimäen ohi- mokoristeista on löytynyt yhtä pieniä spira- aleja, vaikka muutoin yleisin pronssilangan paksuus suomalaisten löytöjen spiraaleissa vai- kuttaa olevan 0,8–1,0 mm (Honka-Hallila et al. 2023; Riikonen & Ruohonen 2023). Viros- ta on löytynyt vastaavia, hyvin pienikokoisia spi- raaleja (Rammo & Ratas 2015: 69; Rammo & Ratas 2019: 129, 136). Esimerkiksi suurin osa Lohaveresta löytyneen rasian spiraaleista on samaa kokoluokkaa, kuin Valmarinniemen lautanauhan ja kankaanreunan pikkuruiset spiraalit (Rammo & Ratas 2018: 139–140).

Valmarinniemen löydöillä on mui- takin yhteyksiä Viroom. Valmarinniemeltä on löytynyt lyijypronssinen, nelikulmainen ja kak- sireikäinen välihelmi (KM39304:1440, kuva 7). Vastaavat nelikulmaiset välihelmet ovat Viros- sa yleisiä, mutta Suomesta niitä on löytynyt aiemmin vain pari kappaletta. Virossa välihel- met on aiemmin ajoitettu 1100–1200-luvuille, mutta niitä on todennäköisesti käytetty myös

hemminkin (Kivikoski 1973: tafel. 88, Abb. 776; Kurisoo et al. 2023: 220–221). Virossa nelikulmaisia välihelmiä on käytetty vöiden koristeena ja sellaiset löytyvät myös esimerkik- si Kukrusen puvusta (Rammo & Ratas 2020: 38). Valmarinniemen välihelmi vaikuttaa jälji- telmältä virolaisista vastineista, sillä sen koris- teurteet oli tehty jälkikäteen viilalla, eikä sitä ole koristeltu häränsilmäkuvioin. Enemmän virolaisia vastineita muistuttavia nelikulmaisia välihelmiä on löytynyt pari kappaletta myös Novgorodista (esim. HTM KPI 34806/72).

Valmarinniemen S-nauhan spira- alipäättelyä vastaavia, pronssispiraalirivien muodostamia nauhan päitä on löytynyt Kar- jalasta Hiitolasta Kylälahden kalmistonmäel- tä, sekä Kaukolan Kekomäeltä. Hautaukset, joista spiraalipäättelyitä on löytynyt, ajoittuvat 1200-luvun lopulta 1300-luvulle (Schvindt 2012 [1893]: 30; Laakso & Belskiy 2018; Lipkin & Puolakka 2022). Vastaavia spiraaliputkirivis- töön päättyviä lautanauhoja ei tunneta muu- alta. Spiraalikoristelut lautanauhoissa eivät ole kovin yleisiä, mutta niitä löytyy esimerkiksi Ravattulan Ristimäeltä, jossa sukkanauhojen päät on koristeltu muutamalla pienellä pronssispiraalilla (Karisto 2023: 122–129). Myös Kuzomen 1:stä löytyi pieniä spiraaleja, vaik- ka tekstiiliä ei siellä olekaan säilynyt (Gurina 1997; Jasinski & Ovsjannikov 1998: 27).

Kuva 7. Valmarinniemen nelikulmainen ja kaksireikäinen välihelmi KM39304:1440. (Kuva: H.-L. Puolakka)

Ripsipintaa ja kalanruotoa – lautanauhojen rakenteesta

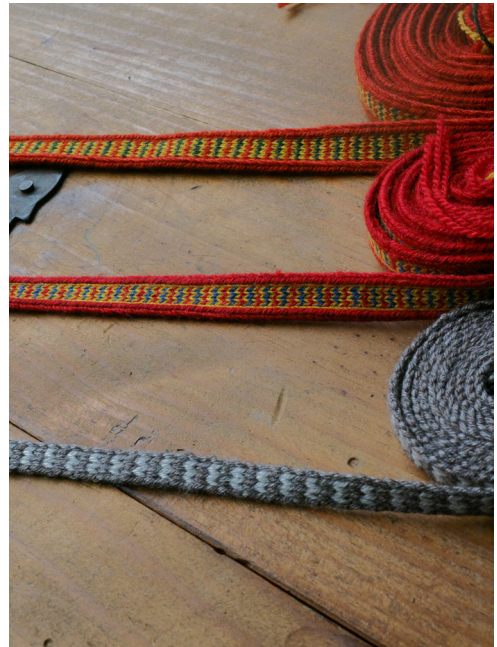
Kalanruotokuvio lautanauhassa on sekä maantieteellisesti että ajallisesti hyvin laajalle levinnyt malli. Arkeologisista konteksteista kalanruotokuvioisia lautanauhoja tunnetaan ainakin Gaigovosta (Kotškurkina & Orfinskaja 2014: 53, Рис. 55), Zalakhtoviasta (Hvoštšinskaja 2004: 111) ja Novgorodista (HГМ КПІ 30860/418, HГМ КПІ 47724/161), joissa ne on ajoitettu myös noin 1200–1300-luvuille. (kuva 8)

Novgorodin kalanruotonauhat on kudottu verrattain paksusta langasta, sillä vain kuusilautaiten lautanauhojen leveys on kuvan perusteella jopa 1,5 cm ja 1,8 cm (nauhat HГМ КПІ 30860/418 ja HГМ КПІ 47724/161). Osa nauhoista vaikuttaa myös kudotun värjäämättömistä langoista. Novgorodin nauhat eroavatkin muusta aineistosta siinä, että ne eivät ole erityisen hienoja tai taidokkaasti tehtyjä, mutta todennäköisesti niiden ei ole tarkoituskaan olla. Novgorodin nauhat ovat löytyneet kaupunkikontekstista, eivät haudoista, kuten useimmat muut arkeologiset lautanauhalöydöt. Novgorodin nauhat ovat olleet arkisia käyttöesineitä, eivät kalliita käsityöläisen taidonnäytteitä, saati kuolleen mukaan tuonpuoleiseen mukaan asetettua ja huolella valittua, kenties parasta päälle pantavaa. On mahdollista, ettei niitä käytetty esimerkiksi vöinä tai näkyvillä paikoilla. Paksuista langoista kudottu nauha on ollut hyvin nopea valmistaa ja lopputuloksena on ollut kestävä, käytännöllinen nauha.

Myös kansatieteellisessä aineistossa samaa kalanruotokuviota esiintyy runsaasti ja 1800–1900-luvuille ajoittuvia, vastaavaa kalanruotokuviota sisältäviä yksinkertaisia nauhamalleja, on kudottu koko Baltian alueella. Museoiden netissä saatavilla olevista kokoelmista löytyy useita esimerkkejä vastaavista nauhoista, jotka ovat peräisin esimerkiksi Suomesta (KA8430), Karjalasta (Schvindt 1982: 187; Kaukonen 1968: 51 kuva 2, SU5262:4), Inkerinmaalta (SU4304:55), Komista (SU4815:67; SU4815:75; SU4816:101), Marin tasavallasta

(SU5081:32) Virossa (ERM 6490; ERM 894:2), Valko-Venäjältä (Selivontšyk 2009: 59–60) ja Liettuasta (LNDM LA 4288). Erityisesti Schvindtin Karjalassa dokumentoima lautanauhamalli (Schvindt 1982: 187, kuva 36) on suorastaan häkellyttävän samanlainen Gaigovosta löytyneen, satoja vuosia vanhemman lautanauhan kanssa (Kotškurkina & Orfinskaja 2014: 133; Рис. 55), aina nauhassa käytettyjä värejä myöten.

Juuri tämän kuvion leviäminen ja säilyminen ei kuitenkaan ole yllättävää, sillä kalanruotokuvio on helppo sekä muodostaa että kutoa. Käytännössä eriväriset loimilangat yhdessä lautojen asettelun kanssa luovat sahalaitaisen raitakuvion lähes itsestään, eikä sen suunnittelu tai kutominen vaadi sen kummempaa taitoa. Kuvio sopisi erinomaisesti esimerkiksi ensimmäiseksi lautanauhamalliksi aloittelijalle. Kuvio on myös helppo kopioida silmämääräisesti tai jopa keksiä uudelleen,

Kuva 8. Tekstissä mainitut kalanruotonauhat rekonstruoituna. Ylhäältä alas: Kuzomen II/Valmarinniemi, Gaigovo, Novgorod. (Nauhat H.-L. Puolakka, kuva Juuso Vattulainen)

mikä on varmasti edesauttanut sekä sen leviämistä että säilymistä.

Vaikka Valmarinniemen haudan 101 lautanauhan kuviota on hankala täysin rekonstruoida, on mahdollista, että myös siinä on ollut vastaava kalanruotokuvio; loimilankojen epäsymmetrinen asettelu lautoihin nauhan rikkoutuneen reunan perusteella (kaksi punertavaa, yksi vaalea, yksi sinivihreä) mahdollistaa kyseisen kalanruotokuvion kutomisen ja sama asettelu on ollut käytössä esimerkiksi Gaigovosta löytyneen lautanauhan kutojalla.

Valmarinniemen ja Kuzomen II:n lautanauhat ovat silmukkapintaisia ja ne on kudottu neljällä loimilangalla per lauta. Ravattulan Ristimäen nauhan kaltaisia ripsipintaisia nauhoja on mahdollista valmistaa monella eri tavalla, kuten papelolla ja lankaniisillä, nauhalaudoilla tai nauhapirralla. Ripsipintaisen nauhan valmistusmenetelmää ei siis ole aina mahdollista päätellä nauhasta. Varsinkin arkeologisten löytöjen kohdalla tekotavan tulkinta voi olla vielä haastavampaa nauhan huonon kunnon vuoksi.

Joitakin tuntomerkkejä voi olla; pirtanauhat on usein tehty parittomalla määrällä loimilankoja, lautanauhoissa taas loimilankojen määrä on yleensä parillinen. Lautanauhoissa reunimmaisissa laudoissa on voitu käyttää neljää lankaa per lauta, joka voi helpottaa nauhan tunnistusta. Tämä muodostaa reunojen loimilankoihin lautanauhalle tyypillisen kierteen, vaikka nauhan keskiosassa olisikin kahdella langalla kudottua ripsiä. (Savenkova 2012)

Ripsipintaiset nauhat ovat yleinen löytö myös keskiajan Novgorodissa ja myös siellä niitä on toisinaan tulkittu pirtanauhoiksi (Karpova 2020). Novgorodista on löytynyt lukuisia lautanauhautoja ja papeloita, mutta ei lainkaan pirtoja, minkä vuoksi on todennäköisempää, että varhaiset ripsipintaiset nauhat ovat sielläkin lautanauhoja tai niisillä ja papelolla kudottuja, ei pirtanauhoja (Savenkova 2012). Samaa voi olettaa ristiretkiaikaisista ripsipintaisista nauhoista Suomessa, sillä yhtäkään rautakaudelle tai keskiajalle ajoittuvaa pirttaa ei ole löytynyt. Lautanauhautoja on

kuitenkin löydetty ainakin Sodankylän Juikentästä, joka ajoittuu 1200–1600-luvuille (Carpelan 1974: 57–63; Carpelan 1992).

Onkin mahdollista, että Ravattulan Ristimäen renkaan nauha on joko niisillä kudottu tai lautanauha, joka on kudottu käyttäen vain kahta loimilankaa lautta kohti yleisemmän neljän loimilangan sijaan. Tällä tavalla kudottu lautanauha voi muodostaa ripsipinnan, joka näyttää erehdyttävästi pirtanauhalla. Aikaisemmin ripsipintaisia nauhoja yleisesti pidettiin virolaisena tyyppinä ja tuontitavarana, mutta tuolloin Suomesta ei vielä tunnettu ripsipintaisia nauhoja myöhäisrautakaudelta (Kaukonen 1968: 50–51). Myöhempi tutkimus on osoittanut, että kahdella langalla per lauta kudotut ripsi- ja limityskuosiset lautanauhat ovat yleisiä myös Suomen myöhäisen rautakauden teksteissä. Limityskuosiset lautanauhat esiintyvät usein kankaan aloitus- tai päätelynauhoina ja useimmiten tuppiloksi kudotut ripsinauhat esimerkiksi viitan reunanauhoina, mutta toisinaan myös vöinä (Karisto 2010: 17; Karisto & Pasanen 2020: 43–47).

On mahdotonta sanoa, missä Valmarinniemen ja Kuzomenin lautanauhat on kudottu ja kenen toimesta. Yksinkertaisille nauhoille löytyy esikuvia Karjalasta, mutta toisaalta ne ovat kohtalaisen yksinkertaisia kuviomalleja, joita on kenen tahansa helppo tuottaa. Juikentästä löytyneet lautanauhalaudet kertovat siitä, että lautanauhoja on tuotettu lähialueilla myös paikallisesti ainakin saamelaisten keskuudessa. Toisaalta on myös mahdollista, että esimerkiksi spiraalikoristeiset vyöt on valmistettu ja tuotu Karjalasta, missä niiden esikuvia enemmän esiintyy, sillä tällaisia kevyitä ja kauniita asusteita on ollut myös helppo kuljettaa ja myydä.

Yhteenveto

Vaikka Valmarinniemen ja Kuzomenin lautanauhat eivät ole säilyneet kovinkaan hyvin, saa niistä silti mielenkiintoista lisäinformaatiota myöhäisen rautakauden pukeutumisesta näillä alueilla. Vertailussa kävi ilmi, että näiden kal-

mistojen lautanauhoilla on paljon yhtäläisyyksiä niin toisiinsa kuin paljon kauempanakin sijaitseviin kalmistoihin. Sekä Valmarinniemen että Kuzomen II:n kalmistoista löytyi erikoisen suurikokoisia nauhoja verrattuna moniin muihin myöhäisen rautakauden lautanauhoihin. Molempien kalmistojen nauhoissa on käytetty verrattain yksinkertaisia kuvioita, joille löytyy suoria vastineita sekä Karjalasta että Novgorodista. Valmarinniemen S-kuviainen lautanauha spiraalipäättelyineen linkittyy selvästi Karjalassa samaan aikaan käytettyihin nauhoihin ja niiden kudonnan traditioon. Myös kalanruotokuvioille löytyy vastineita niin Karjalasta kuin Novgorodistakin. Varsinkin kalanruotokuva on sekä helppo että myöhempinä aikoina hyvin laajalle levinnyt malli. Tämän vuoksi on vaikea sanoa, olisiko kalanruotokuviot keksitty itsenäisesti ja nauhat tuotettu paikallisesti vai ovatko ne tuontitavaraa. Kauniita ja kevyitä nauhoja olisi ollut myös helppo kuljettaa myytäväksi kauempaakin.

Nauhojen ohesta löytyneet metalliosat, renkaat ja spiraalit eivät nekään ole kovin tavallisia löytöjä Pohjois-Suomen rautakauden haudoissa. Vyöhön kiinnitetyille pronssirenkaalle löytyi kuitenkin yksi vastine Lounais-Suomesta, Ravattulan Ristimäeltä. Pronssirenkaat ovat todennäköisesti kannatelleet vyöllisiä, joita ei kuitenkaan ole asetettu mukaan hautaan. Lautanauhojen koristeellisille spiraalirivistöpäättelyille taas löytyy vastineita kahdesta Karjalan kalmistosta, Kylälähdän Kalmistomäeltä sekä Kaukolan Kekomäeltä. Mahdollisen kankaan reunan lautanauhaviimeistelyyn kiinnitetyille pikkuruisille spiraaleille itsessään löytyy eniten vastineita Virossa, missä ne vaikuttavat olleen yleisiä. Suomen spiraalilöydöt ovat enimmäkseen näitä suurempia.

Erityisen tavallisia nämä asusteet eivät Keminmaallakaan olleet; Valmarinniemellä 88:sta tutkitusta haudasta vain kahdesta löytyi pronssispiraaleja ja yhdestä rengas. Lautanauhoja sinänsä on voitu käyttää Valmarinniemellä laajemminkin niin kankaiden päätteilyyn, koristeluun kuin vöinäkin, mutta ilman pronssiesineitä ne eivät ole säilyneet muissa

haudoissa. On mahdollista, että kyseessä oli paikallisesti yleisesti käytössä olleet asusteet, mutta Valmarinniemen hautaukset tehneellä yhteisöllä ei ollut yleensä tapana laittaa pronssikoristeltuja vaatteita, asusteita tai vyöllisiä vainajien mukaan hautaan. On myös mahdollista, että Valmarinniemen hautojen 22 ja 24 vainajat itse saattoivat olla kotoisin muualta ja heidät oli haudattu osittain omien tapojensa mukaan Valmarinniemen kirkkomaahan.

Kuzomen II:ssa lautanauhoja löytyi kahdessa kolmesta tutkitusta haudasta. Kolmen haudan edustus ei vielä kerro laajasti suuremman yhteisön tavoista pukeutua tai haudata läheisiään. Kuzomen I:n irtolöytöjen ja II:n tutkittujen hautojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että Varzuga-joen varrella oli tavallista laskea vainaja runsaammin varustettuna sekä vaetetettuna asusteineen ja koruineen hautaan.

Olipa kyse muualta tulleista vierailijoista, kauppiaiden tuomista nauhoista tai itse kudotuista koristeista voidaan sanoa, että sekä Valmarinniemen että Kuzomen II:n lautanauhut kuin myös niiden metalliosaset linkittyvät osaksi laajempaa verkostoa. Tämän verkoston säikeet ylsivät jo myöhäisellä rautakaudella ja keskiajalla aina pohjoisesta Fennoskandiasta Baltiaan, eli Keminmaalta ja Kuolasta Karjalaan ja Viroom saakka.

Kiitokset

Haluan kiittää artikkelin vertaisarvioijia heidän arvokkaista kommentistaan, niistä oli suuri apu käsikirjoituksen viimeistelyssä. Haluan lisäksi erityisesti kiittää Riina Rammoa hänen neuvoistaan ja avusta virolaisten löytöjen suhteen. Lisäksi haluan kiittää Maikki Karistoa avusta Ravattulan Ristimäen nauhan identifioimisessa. Tämä artikkeli on kirjoitettu Suomen kulttuurirahaston Pohjois-Pohjanmaan rahaston apurahalla.

Bibliografia

Käytetyt lyhenteet:

ERM = Viron kansallismuseon kokoelmat

KA = Suomen kansallismuseon kansatieteellinen kokoelma

KM = Museoviraston arkeologinen kokoelma

LNDM = Liettuan kansallisen taidemuseon kokoelma

HGM = Novgorodin valtiollisen museon kokoelma

SU = Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaiset kokoelmat

TYA = Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelma

Linkit verkkoaineistoihin:

Suomen kansallismuseon kansatieteellisen (KA) sekä suomalais-ugrilaisen kokoelman (SU) nauhojen kuvat ja tiedot: <<https://finna.fi/>>

Viron kansallismuseon kokoelmissa olevien nauhojen (ERM) kuvat ja tiedot: <<https://www.muis.ee/>>

Liettuan kansallisen taidemuseon kokoelmien nauhojen (LNDM) kuvat ja tiedot: <<https://www.limis.lt/>>

Novgorodin valtiollisen museon kokoelman (HGM) nauhojen kuvat ja tiedot: <<https://novgorod-iss.kamisccloud.ru/>>

Carpelan, C. 1974. Kaapit 13–15, Sompio. *Kemijoki 8000 näyttelyopas. Kemijoen alueen muinaisuutta 8000 vuoden ajalta arkeologisten tutkimusten valossa*: 57–63. Helsinki: Museoviraston esihistorian toimisto.

Carpelan, C. 1992. Juikenttä – Näkökulma saamelaiseen yhteiskuntaan. K. Julku (toim.) *Suomen Varhaishistoria: Tornion Kongressi 14.–16.6.1991: Esitelmät, Referaatit*: 34–44. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Gurina, N.N. [Гурина, Н.Н.] 1997. *История культуры древнего населения Кольского Полуострова*. Санкт Петербург: Петербургское востоковедение.

Heinonen, R. 1954. Puvustollisia piirteitä kansainvaellusajalta Huittisten Nanhian Vittaanmäen löydön valossa. *Suomen Museo* 1954: 37–48.

Honka-Hallila, H., Hukkanen, T. & Karisto, M. 2023. Ohimokoristeet. J. Riikonen & J. Ruohonen (toim.) *Ravattulan muinaispuku: tutkimukset ja valmistusohjeet*: 176–180. Turku: Suomen muinaistutkimuksen tuki ry.

Hvoštšinskaja, N.V. [Хвощинская, Н.В.] 2004. *Финны на Западе Новгородской Земли (По Материалам Могильника Залахтовье)*. Санкт Петербург: Российская Академия Наук, Институт Истории Материальной Культуры.

Ikäheimo, J., Maijanen, H., Matila, T. & Peltari, P. 2020. Cape Valmarinniemi: The Cemetery of Medieval Kemi Parish in Northern Finland. *Medieval Archaeology* 64/2: 244–272. <https://doi.org/10.1080/00766097.2020.1835272>

Itkonen, T.I. 1948. *Suomen Lappalaiset I*. Porvoo: WSOY.

Jasinski, M.E. & Ovsjannikov, O.V. [Ясинский М.Э., Овсянников О.В.] 1998. *Взгляд на Европейскую Арктику. Архангельский Север: проблемы и источники*. Санкт Петербург: Петербургское востоковедение.

Karisto, M. 2010. *Lautanauhat – suunnittelu ja kutominen*. Helsinki: Tammi.

Karisto, M. & Pasanen, M. 2020. *Nauha-aarteita. Arkeologisia lautanauhoja Suomen rautakaudelta*. Tallinna: Salakirjat.

Karisto, M. 2023. Sukkien sidontanauhat. J. Riikonen & J. Ruohonen (toim.) *Ravattulan muinaispuku: tutkimukset ja valmistusohjeet*: 122–129. Turku: Suomen muinaistutkimuksen tuki ry.

Karjalainen, V.-P., Finnilä, M., Salmon, P. L. & Lipkin, S. 2023. Micro-computed tomography imaging and segmentation of the archaeological textiles from Valmarinniemi. *Journal of Archaeological Science* 160 (December 2023): 105871. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2023.105871>.

Karpova, T.V. [Карпова, Т.В.] 2020. Находки шерстяных лент XIII–XV вв. На усадьбе «б» пятницкого раскопа в Старой Руссе. *Ученые записки Новгородского государственного университета имени Ярослава Мудрого*. № 7 (32).

Kaukonen, T.-I. 1965. *Suomen kansanomaiset nauhat: kansatieteellinen tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kaukonen, T.-I. 1968. Om brickvävningens traditioner i Finland och ett par brickband från korstågstiden. *Finskt Museum* 75: 49–62.

Kaukonen, T.-I. 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.

Kivikoski, E. 1973. *Die Eisenzeit Finnlands: Bildwerk und Text*. Neuausgabe. Helsinki: WSOY.

- Koponen, T. & Peltari, P. 2016. Keminmaa, Valmarinniemi: Keskiaikaisen kirkkomaan kaivaus 25.5.–1.7. ja 3.8.–16.9. 1981. Tutkimusraportti, Oulun yliopisto.
- Kotškurkina, S. I. & Orfinskaja, O. V. [Кочкуркина, С.И. & Орфинская, О.В.] 2014. *Приладожская курганная культура: Технологическое исследование текстиля*. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН.
- Kotškurkina, S.I. & Orfinskaja, O.V. 2016. Archaeological textiles of the 10th to the 12th century from the Gaigovo barrow group (Russia, Leningrad oblast). *Archaeological Textile Review* 58: 21–33.
- Kurisoo, T., Posti, M.L., Jegorov, S., Kangert, N. 2023. New public discoveries in 2022 against a backdrop of concerns about reporting and processing of finds. *Archaeological Fieldwork in Estonia Issue* 2022: 217–238. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10131863>
- Laakso, V. & Belskiy, S. 2018. *The Kalmistomäki Cemetery of the Kylälahti Pogost in Hiitola, Karelia. Archaeological Materials from Excavations in 2006–2009*. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Lehtonen, K. 2009. Aurajokilaakson maahan kätetty menneisyys, Arkeologinen inventointihanke 1998–2002. K. Korkeakoski-Väisänen, J. Pukkila & H. Lehtonen (toim.) *Muinaisjäännös ja maisemakohde. Kaksitoista näkökulmaa arkeologisiin ja kasvitieteellisiin tutkimuksiin Liedon Vanhalinnassa ja sen ympäristössä*: 176–202. Turku: Turun yliopistosäätiö.
- Lipkin, S. 2016. Keminmaa, Valmarinniemi (1981) – Raportti tekstiileistä ja muista puheutumiseen liittyvistä löydöistä (KM39304). Tutkimusraportti, Oulun yliopisto.
- Lipkin, S. & Puolakka, H.-L. 2022. Reconstruction of the 14th century textile in a burial from Valmarinniemi. K. Mannerman, P. Halinen & V. Heyd (toim.) *Oodeja Mikalle | Odes to Mika | Оды Мике. Monographs of the Archaeological Society of Finland* 10: 164–170. Helsinki: Suomen arkeologinen seura. http://www.sarks.fi/masf/masf_10/MASF10_20_Lipkin_Puolakka.pdf Viitattu 19.2.2024.
- Lipkin, S., Karjalainen, V.-P., Puolakka, H.-L. & Finnilä, M. 2023. Advantages and limitations of micro-computed tomography and computed tomography imaging of archaeological textiles and coffins. *Advanced Analytical Techniques for Heritage Textiles; Heritage Science* 11: 231. <https://doi.org/10.1186/s40494-023-01076-2>
- Merisalo, V. 1978. *Nauhoja*. Porvoo: WSOY.
- Ovsjannikov, O.V. & Rjabinin, E.A. [Овсянников О.В. & Рябинин Е.А.] 1989. Средневековые грунтовые могильники Терского берега // *Советская Археология* 1989. № 2. С. 201–211. Москва: Академия Наук СССР.
- Penna-Haverinen, S. 2009. Pronssirengas ja arvotuksellinen pirttanauha Kaarinan Ravattulan Ristimäestä. K. Korkeakoski-Väisänen, J. Pukkila & H. Lehtonen (toim.) *Muinaisjäännös ja maisemakohde. Kaksitoista näkökulmaa arkeologisiin ja kasvitieteellisiin tutkimuksiin Liedon Vanhalinnassa ja sen ympäristössä*: 184–185. Turku: Turun yliopistosäätiö.
- Penna-Haverinen, S. 2010. Patterned Tablet-Woven Band – In Search of the 11th Century Textile Professional. E.B. Andersson Strand, M. Gleba, U. Mannering, C. Munkholt & M. Ringgard (toim.) *North European Symposium for Archaeological Textiles X*: 195–200. Oxford: Oxbow Books.
- Puolakka, H.-L. 2019. Cremation burials in inhumation cemeteries in Late Iron Age Finland and the Karelian Isthmus. *Transactions of the Institute for the History of Material Culture* 20: 53–63. <https://doi.org/10.31600/2310-6557-2019-20-53-63>
- Puolakka, H.-L. 2020. Ancestors and additional bones: mixing of burial traditions in Late Iron Age Finland. T. Äikäs & S. Lipkin (toim.) *Entangled Beliefs and Rituals: Religion in Finland and Sápmi from Stone Age to Contemporary Times. Monographs of the Archaeological Society of Finland* 8: 16–34. Helsinki: Archaeological Society of Finland. http://www.sarks.fi/masf/masf_8/MASF8-1-Puolakka.pdf. Viitattu 19.2.2024.
- Puolakka, H.-L. & Kuusela, J.-M. 2022. Burial practices in northern Sweden, northern Finland, and the White Sea coast between the 9th and 16th centuries AD. Adaptation of practices in a decentralized network. *Fennoscandia archaeologica* XXXIX: 28–55.
- Rammo, R. & Ratas, J. 2015. *Ühte kadanud tehnikat taasades: spiraalitorudest kaunistused rõivastel*. Studia Vernacula vol 6. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

- Rammo, R. & Ratas, J. 2018. An early 13th century craft box from Lõhavere in Estonia and its owner. *Fasculi Archaeologia Historicae* 31: 134–144. <http://doi.org/10.23858/FAH31.2018.011>
- Rammo, R. & Ratas, J. 2019. Spiral tube decorations on garments: Restoring a lost technique. *Studia Vernacula* vol. 11. *Studying Estonian heritage craft technologies: best of Studia Vernacula 2013–2019*: 124–147. <https://doi.org/10.12697/sv.2019.11.124-147>
- Rammo, R. & Ratas, J. 2020. Muistne moevärv oli sinine: Kukruse naise rõivad 12. ja 13. sajandi vahetusest. *Tutulus, Eesti Arheoloogia Aastakiri* 2020: 37–40.
- Riikonen, J. 2003. Arkeologiset tekstiililöydöt – tutkimusta ja tulkintaa. H. Luoma (toim.) *Sinihameet, kultavyöt: Suomalaisia muinaispukuja*. Helsinki: Pirkanmaan käsi- ja taideteollisuus ry; Opintotoiminnan keskusliitto.
- Riikonen, J. 2005. Iron Age aprons from southwestern Finland. S. Mäntylä (toim.) *Rituals and Relations: Studies on the Material Culture of the Baltic Finns. Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Humaniora* 336: 31–72. Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters
- Riikonen, J. & Ruohonen J. 2023. (toim.) *Ravattulan muinaispuku, tutkimukset ja valmistusohjeet*. Turku: Suomen muinaistutkimuksen tuki ry.
- Ruohonen, J. 2011. Kaarina Ravattula Ristimäki – Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen ruumiskalmiston kaivaus 2010. Tutkimusraportti, Turun yliopisto.
- Ruohonen, J. 2017. Ristimäki in Ravattula: On the Remains of the Oldest Known Church in Finland. J. Harjula, S. Hukantaival & V. Immonen (toim.) *New Visits to Old Churches: Sacred Monuments and Practices in the Baltic Sea Region*: 46–60. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Ruohonen J. 2023. Ravattulan Ristimäki. J. Riikonen & J. Ruohonen (toim.) *Ravattulan muinaispuku: tutkimukset ja valmistusohjeet*: 18–28. Turku: Suomen muinaistutkimuksen tuki ry.
- Savenkova, M.M. [Савенкова М.М.] 2012. Историческая реконструкция древнерусского текстиля, выработанного в технике ткачества на дощечках. *Актуальные проблемы современной науки*. № 5(67): 16–22. Москва.
- Selivontšyk, V.I. [Селівончык В.І.] 2009. *Ткацтва на дощечках: практ. данам*. Мінск: Медысонт.
- Schvindt, T. 1982. *Ompelu- ja nauhakoristeita*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 85. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Schvindt, T. 2012 [1893]. *Tietoja Karjalan rautakaudesta*. Tallinna: Salakirjat.
- Sirelius, U.T. 1990. *Suomen kansallispukujen historia*. 2. p. [näköispainos 1. painoksesta, 1915]. Helsinki: Kansallisteos.
- Tomanterä, L. 2003. Muinais-Hämeen tekstiilit. H. Luoma (toim.) *Sinihameet, kultavyöt: Suomalaisia muinaispukuja*. Helsinki: Pirkanmaan käsi- ja taideteollisuus ry ja Opintotoiminnan keskusliitto.
- Vajanto, K. 2015. *Dyes and Dyeing Methods in Late Iron Age Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Valk, H., Ratas, J. & Laul, S. 2014. *Siksälä kalme II. matuste ja leidude kataloog*. Tartu: Tartu Ülikool.

FM Hanna-Leena Puolakka on Oulun yliopiston väitöskirjatutkija.
hanna-leena.puolakka@oulu.fi